

**„ЕЗИЦИТЕ“ НА ЛИТЕРАТУРНАТА ТВОРБА
“THE LANGUAGES” OF THE LITERARY WORK**

**ЯВОРОВ И ТЕАТЪРЪТ
РАЗШИРЯВАНЕ НА КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОТО МУ НАСЛЕДСТВО –
ДРАМАТУРГИЯ, ПРЕВОДИ, ТЕАТРАЛНА ДЕЙНОСТ**

Мирослава КОРТЕНСКА

Югозападен университет „Неофит Рилски“

E-mail: kortenska5@abv.bg

**YAVOROV AND THE THEATRE. BROADENING HIS CULTURAL AND HISTORIC
HERITAGE – DRAMATURGY, TRANSLATIONS, THEATRE ACTIVITY**

Miroslava KORTENSKA

South-West University “Neofit Rilski”

E-mail: kortenska5@abv.bg

ABSTRACT: This report is based on research of the dramaturgical, theatrical and critical work of P. K. Yavorov which has certainly broadened the real boundaries of his cultural and historic heritage that he left to Bulgaria, Europe and the world. The survey is based on elaborating a theatrical chronicle of each day of Yavorov’s life, as well as reading of protocols of the National Theatre in Sofia written by Yavorov himself. In 1908 Yavorov became an artistic secretary, director and translator at the National Theatre. After 1910 he dedicated himself to dramaturgy and wrote his drama masterpieces *At the Foot of the Vitoshka Mountain* and *When Thunder Strikes How the Echo Fades Away*. The scientific analysis of his works and the documents has expanded the volume of Yavorov’s heritage, outlining his more valuable contribution to the new Bulgarian culture and adding to Yavorov’s eternal poetic heritage his contribution as a theatrical worker – a playwright, director, translator, theatre critic as well. Thus, Yavorov appeared as a builder of the important cultural institution in Bulgaria after the Liberation – the National Theatre. This research is a convincing evidence of his cultural and historic heritage and contribution not only to Bulgaria and its culture but to the European and world ones.

KEYWORDS: P. K. Yavorov, missionary work, modernity, new Bulgarian culture, Europeanization, dramaturgy, translations, theatre.

В края на второто десетилетие на ХХІ век, 140 години от рождението на Яворов, в прочита на творчеството му искам да открия няколко важни момента, които разширяват неговия културно-исторически принос в сферата на драматургията, превода и театралната дейност. През последните шест години на живота си (1908 – 1914 г.) Яворов се превръща от поет в театрал, поетичният му език се превръща в драматичен изказ на времето, който завладява широката аудитория на публичността, на сцената. Първият важен момент, който го превръща в реформатор, в емблема на мисионерство и модерност, е осъзнатият от него и събратята му от кръга „Мисъл“ – Пенчо Славейков, Петко Тодоров и д-р Кръстев, стремеж, след Освобождението на България, към генерални преобразования в културата. Това е взаимосвързаното обновление на естетиката, литературата, драматургията, театъра, критиката. Новата българска култура се нуждае от наваксване, от цялостно задвижване на всички нейни звена към качествено нови художествени насоки от дотогавашните, нужни са усилия за промяна на целия комплекс от културни дейности, създаващи предпоставки за нов цивилизационен модел, обърнат към европеизирането, към модерността. Затова в центъра на приноса на Яворов и събратята му от „Мисъл“ се откроява с днешна дата градежът на културни институции като Народната библиотека и Народния театър в София, издаването на списание „Мисъл“, преводи, критика, театрална дейност. Тази историческа роля поставя Яворов в един по-широк контекст от това да бъде разглеждан единствено като гениален поет с индивидуален, неподражаем език и въздействие. Именно тази мисионерска

мултикреативност считам за истинския формат в прочита на неговото културно-историческо наследство, особено в последния период на дейността му (Кортенска, 2008).

Днес, в края на второто десетилетие на XXI век, тази мултикреативност прави Яворов синхронен с представата за съвременната култура, непреходен като всяка голяма личност, която надскача времето си. Мотивацията на настоящото изложение е именно разширяване на познатата досега творческа биография на Яворов като поет или главно като литературен деец. Значителният му принос, свързан с драмата, театъра, превода, критиката, та дори с режисурата, потвърждават, че Яворов е не просто талант, а мисионер с модерни възгледи. Разкривайки го в такъв общокултурен фокус, е важно да осмислим непреходността на неговото дело – като емблема на културното мисионерство и модерност. Наследник на първото поколение интелектуалци след Освобождението, Яворов е една от фигурите, превърнали се в строители на цивилизована България. Неговият път – житейски и творчески, разкрива драматичните усилия за модернизиране на обществото и културата, като в борбата с предразсъдъците, в изграждането на ново отношение към индивида и общочовешките ценности, Яворов има принос като личност, като водач за преобразуване на обществото ни след Освобождението. Житейската драма на Яворов е всъщност драма на духовното развитие от началото на XX век в България. Пейо Крачолов от Чирпан, телеграфистът от Анхиало, недостатъчно образован, както съратниците си в кръга „Мисъл“, завършили в Европа, извървява своя сложен и труден път, за да се превърне в Яворов, един от културните мисионери и създатели на цивилизована България на картата на Европа в началото на XX век. Специализира във Франция на два пъти, научава езика и се докосва до модерната култура на Европа, става част от съграждането на две основни културни институции на България след Освобождението, крепители на националната ни идентичност, език и култура – Народната библиотека и Народния театър. Своето **културно мисионерство** Яворов изпълва и с невероятната си чувствителност, индивидуалност и решимост, съчетани с талант и непреклонна енергия за създаване на културно пространство от нов тип, с модерни критерии и визии както за обществото, така и за изкуството. От сферите на поезията Яворов преминава на по-широко обществено поле – в театъра, в диалога с публиката, чрез сцената, както и в пресата, с поведението си на непримирим бунтар и трагичен герой в живота на България в началото на XX век. Яворов поставя емблематичната диагноза, валидна за съжаление и до ден днешен, че в полите на Витоша убиват с жестокост, с топор. Тази грубост, задушаваша всеки опит за проява на нови, по-цивилизовани начини за обществено съществуване и културно развитие, все още тегне в полите на Витоша. Среда, която не дава глътка въздух на нов тип чувствителност, мислене и поведение, която с юмрук налага предначертаните избори на обществото: политически, нравствени, лични (Кортенска, 2013). С пиесата си „В полите на Витоша“ (1911 г.) Яворов изповядва своите автобиографични преживявания в тази нашенска среда. Той трагично разголява на сцената, пред публиката, типично български трагедии, кървавите следи са превърнати в нашенски римейк на вечните проблеми за любовта, умираща сред омраза, на любовта като посестрима на смъртта, поради невъзможността си да се реализира. Като имаме предвид, че Яворов се изповядва във „В полите на Витоша“, можем да заключим, че драматургът формулира българския проблем в една вечна тема и то не в поезия или някакъв елитарен жанр, а в първата си драма „В полите на Витоша“, към която има голям зрителски интерес още при първото ѝ появяване на сцената на Народния театър в София (септември 1911 г.). Във време, когато свободната любов е невъзможна, когато тя е част от трагедията да изживееш невъзможна връзка като тази на Яворов с Мина, която е извън представите на патриархалното и заможно семейство Тодорови. Самият Петко Тодоров я описва в пиесата си „Змейова сватба“. Независимо, че е съратник на Яворов в кръга „Мисъл“, Тодоров вижда Яворов в ролята на Змей, който живее извън общността и иска да отвлече сестра му Мина именно там, в селенията на свободата. Това разкрива в пълна сила трагичната невъзможност на Яворовия порив за любов, извън правилата или по-скоро предразсъдъците на обкръжението. И за Петко Тодоров, и за Яворов това е един твърде сложен, автобиографичен казус, но всеки от тях го решава и в живота, и в творчеството си по различен начин. Всъщност досега не е отбелязван фактът, че „Змейова сватба“ и „В полите на Витоша“ се поставят на сцената

на Народния театър последователно: първо пиесата на Тодоров под режисурата на Яворов, **април 1911 г.** и след нея на 1 септември 1911 г. – „В полите на Витоша“, като се играят в един и същи сезон – 1911/12 г. (Летопис, 2004). Този своеобразен театрален диалог между непримиримите противници в живота по отношение връзката между Мина и Яворов прераства в художествен дебат на събратята от „Мисъл“, и то на сцената на Народния ни театър. Това безспорно показва, че драмата, сцената са фокусът в творчеството на Яворов в зрелия му период – 1908 – 1914 г., че той е лидер в болезнения прелом в обществото, в търсенето на нови пътища за модерния човек.

Тук е мястото да отбележа, че този фокус за Яворовото творчество и цялостната му културна дейност започва с назначаването му за артистичен секретар на Народния театър в София през 1908 г. и продължава с написването на „В полите на Витоша“ през 1911 г. Още през 1910 г. в Париж, след смъртта на Мина Тодорова, Яворов категорично отказва да се върне към поезията и пише, че „ще подири нещо друго...“ Пътеките, които очертава в стиховете си, му се струват тесни, а Яворов иска да излезе на по-широк път: „Работата е, че имам нужда да се изкажа по-пълно и по-ясно. И затова трябва да подирия друг жанр“ (1910 г.). Този творчески порив на Яворов показва, че той търси по-мошен изразител на изповедността, автобиографичността в създаваното от него. Може би затова трагедията „В полите на Витоша“ е не само драматургичен шедевър, но и емблема на една трудна цивилизационна промяна, на един типично български спазъм в сблъсъка между предрасъдъци, жестокост и чувствителността на един нов тип индивидуалист, човек на новото време, човек на промените, раздиращите страсти и отвоюването не на привидност, а на нови пространства за изява на аз-а. Това е същността на житейската и творческа мисия, която следва един голям талант, пренасяйки в жертва самия себе си. Втората му пиеса „Когато гръм удари, как ехото заглъхва“ (1913 г.), написана малко преди трагичната му кончина, няма такава успешна съдба като „В полите на Витоша“. В началото на ХХ век да поставиш от сцената драматичното разнищване на един личен казус – за любовта и греха, за отговорностите на бащинството и устоите на семейството, се оказва твърде революционно спрямо предрасъдъците на тогавашното общество. Бракът като сметка, като затвърждаване на социално или материално статукво, в което чувствата не са първостепенни, е този общоприет предрасъдък, срещу който се изправят героите на втората пиеса на Яворов. Един век след написването на двете пиеси на Яворов е ясно, че във „В полите на Витоша“ той поставя публично, от сцената, драматичното отстояване на правата на съвременния човек да споделя чувства, да създава семейство от нов тип, а в „Когато гръм удари, как ехото заглъхва“ вече се занимава с кризите на съществуване в този семеен кръг в началото на ХХ век. За времето си и двете му драми са трагедии по същност, по проблемите, които отварят неизличими рани в снагата на българското съществуване, което не може да проходи в нормалните за модерното общество разбирания и освободеност. Яворов изразява една съвършено нова чувствителност, загърбила патриархалните и патриотични патетики на Възраждането и следосвобожденска епоха в България. Всичко наследено, целият този колективен императив на обкръжението, той рязко сменя с възжеланията на индивида, с разголването на **кризите на модерния човек**. Яворов се обръща към вътрешния му свят, към неговите спазми и мятания, към личната му територия на чувства, грехове и болезненост. И двете пиеси на поета показват интереса към общочовешките терзания на индивида. Това той показва на широката аудитория на Народния театър в София: една проблематика твърде синхронна с пиесите на Чехов и Стриндберг, с драматичните дилеми на модерния човек, с признанието на тези дилеми и тяхното изповядване от сцената.

В началото на ХХ век Яворов е най-яркият изразител на безизходицата, на нравствените изпитания и драматични проблеми на личността на новото време. Затова е естествена неговата близост до чувствителността, героите и проблемите на Ибсен, Чехов, модерната литература. Той превежда стихове от Метерлинк, прониква в същността на Горкиевите герои. Неслучаен е фактът, че именно Яворов е един от тези, които първи се стремят да приобщат българина към новите художествени стойности на тогавашната европейска драма, отстоява мястото ѝ в репертоара на Народния театър в София, а чрез собствените си пиеси става изразител на своеобразното

българско пречупване на проблемите на времето. Чрез театъра Яворов същностно се себеизразява, вярва, че най-активно може да ангажира своите съвременници с наболели проблеми и конфликти. Затова връзката между Яворов, драмата и театъра е главен белег на творчеството му през второто десетилетие на XX век. Най-важният период за оформяне на широкия формат на културното мисионерство на Яворов е работата му в Народния театър в София (5 август 1908 г. – 30 януари 1914 г.). Там се осъществява срещата на двамата големи творци от „Мисъл“ – Славейков и Яворов, първият като директор, а другият като артистичен секретар. И това е един наистина значителен момент в развитието на българското сценично изкуство като професионална дейност. За първи път в тогавашната кратка биография на този млад културен институт управлението му се поема от две творчески личности, които с отговорност, разбиране и реформаторски дух решават както неговите административни и организационни, така и чисто художествени проблеми. И най-важното, че те фокусират значението на сцената като силен публичен инструмент, който може да въздейства на духовното развитие на обществото, на неговите нагласи. Не касата и финансовият успех са основни за сцената, а точно обратното – театърът, изкуството води публиката към измеренията на общочовешкото, на преживяването и смисъла. Освен това Яворов чрез своите преводи („Ромео и Жулиета“ и „Укротяване на опърничавата“ на Шекспир, „Саломе“ на Уайлд), анализи, режисура особено повлиява от сцената на Народния ни театър да звучи красив български език – шестте му постановки на първата ни сцена, както и прочутите таблици, които той поставя в гримьорните на актьорите с правилните ударения на думи и коректното им произношение според литературния български език са показателни. Твърде осезаем е театралният профил на Яворов след разчитането на всички протоколи от архива на Народния театър с негов подпис (1909 – 1913 г.), както и издадения от него Годишник на Народния театър (1907 – 1912 г.). Широкият кръг от дейности – артистичен секретар, преводач, режисьор, дори временен директор на Народния ни театър, очертава търсенията и стремежите на Яворов, които преплитат мисионерството и реформаторския дух, съпътстващи досега на Яворов с живия театър, с широката публичност в началото на XX век. Именно това е гръбнакът на тезата ми, с която разширявам културно-историческото наследство на П. К. Яворов в сферата на драмата и театъра в периода 1908 – 1914 г. (Кортенска, 2016).

Тук искам да обърна внимание на един малко познат факт от театралния портрет на Яворов, който открих в архивите му. В писмо до Иван Д. Шишманов на 10.11.1910 г. Яворов пише, че в София пристига Немирович-Данченко за няколко дни от Сърбия. Това смятам за важна следа, че той е познавал големите реформатори в театъра в началото на XX век. А това са основателите на МХТ – Станиславски и неговият съратник Немирович-Данченко, които създават системата на психологическия реализъм. Дори в едно свое писмо Яворов пише, че съжالياва, че не е отишъл в Москва, за да види изкуството на МХТ. А още по-важно за нашата историография е, че Данченко споменава Яворов в свое слово в София като надежда на българската култура (Славянски събор, София, 1910 г.) (Кортенска, 2016). Последните шест години от живота на Яворов (1908 – 1914 г.) са периодът, в който той се превръща в ярка театрална фигура, определяща облика на Народния ни театър, неговото професионализиране. Затова портретът на Яворов не би бил цялостен без неговия театрален период, който е равноправна част от наследството му.

БИБЛИОГРАФИЯ:

- Кортенска, М. (2008)** Културната мисия на кръга „Мисъл“. София: Емас. (*Kortenska, M. Kultumata misia na kruga "Misal". Sofia: Emas*)
- Кортенска, М. (2013)** Предговор. – В: Яворов, П. К. Събрани съчинения. Т. 3. Драма. София: Захарий Стоянов. (*Kortenska, M. Predgovor. – V: Yavorov, P. K. Sabrani sachinenia. T. 3. Drami. Sofia: Zahariy Stoyanov*)
- Кортенска, М. (2016)** Яворов и театърът. София: Захарий Стоянов. (*Kortenska, M. Yavorov i teatarat. Sofia: Zahariy Stoyanov*)
- Летопис (2004)** Летопис на Народния театър 1904 – 2004. София: Народен театър. (*Letopis na Narodnia teatar 1904 – 2004. Sofia: Narodni teatar*)